

KULTURMILJÖ
HALLAND

Flickskolans gymnastiksal

Antikvarisk förundersökning inför
renovering

Malin Clarke

Rapport

Getakärr 3:36, Varbergs kommun

2017:21

Den svarta ringen markerar byggnadens placering. Karta: Varbergs kommun

FOTO	Malin Clarke, Kulturmiljö Halland
TEXT	Malin Clarke
DIARIENUMMER	2017-209

Inledning

Uppdrag och syfte

Kulturmiljö Halland har i fått i uppdrag av Servicekontoret på Varbergs kommun att medverka som antikvarisk sakkunnig vid renoveringsarbeten på flickskolans gymnastiksal, Getakärr 3:36 i Varberg. Medverkan utförs av bebyggelseantikvarie Malin Clarke samt Britt-Marie Lennartsson, Kulturmiljö Halland, bebyggelseantikvarie och certifierad sakkunnig av kulturvärden.

Plan- och bygglagen reglerar att en byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistoriskt, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas (*PBL 2010:900 8 kap 13 §*). Vidare ska ändring av en byggnad utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden (*PBL 2010:900 8 kap 17§*). Dessa paragrafer gäller generellt även om inget särskilt bestämts om detta i planen.

I detta arbete ingår föreliggande rapport som är en enkel förundersökning/dokumentation av de delar av byggnaden som berörs av arbetena. Denna förundersökning ska sedan ligga till grund för en kontrollplan för kulturvärden. Förundersökning och kontrollplan för kulturvärden syftar till vara ett underlag enligt 10 kap 7 § PBL som gör det möjligt för byggnadsnämnden att ta ställning till om den föreslagna kontrollen är tillräcklig för att säkerställa att varsamhetskravet (PBL 8 kap. 17 §) uppfylls samt att förvanskningförbudet (PBL 8 kap. 13 §) följs. Rapporten är framtagen i April-Maj 2017.

Metod

Byggnaden har undersökts på plats genom en enkel okulärbesiktning där byggnaden dokumenterats med digital fotografering i arkivbeständigt format. I samband med utredningen har enklare arkivstudier genomförts för att få en överblick över byggnadens historik.

Värderingen av byggnaden har genomförts med grund i Riksantikvarieämbetets plattform för kulturhistorisk värdering och urval samt värderingsmetoden redovisad i ”Kulturhistorisk värdering av bebyggelse”, Axel Unnerbäck (RAÄ 2002). Den kulturhistoriska värderingen har utförts i förhållande till byggnadens kontext, historia samt omgivande miljö.

Historik

Under 1800-talet expanderade Varberg likt många andra städer kraftigt till följd av befolkningsökningen. 1885 antogs en ny stadsplan norr om stadskärnan vilken följde tidens stilideal med en tydlig rutnätsstruktur, allékantade gator och parker. Tidens planeringsideal förespråkade att institutionsbyggnader skulle placeras i öppna parkmiljöer och 1894 uppfördes ett nytt allmänt läroverk i anslutning till det norra esplanadområdet. Runt sekelskiftet kompletterades detta med ett elementarläroverk för flickor som uppfördes väster det allmänna läroverket. Gymnastik infördes som ämne i folkskolestadgan 1842 och ökade i betydelse i slutet av 1800-talet då det ansågs fostrande för barnen och viktigt för deras fysiska utveckling. Den befintliga gymnastiksalen i läroverket bedömdes snabbt som oändamålsenlig och staden började utreda möjligheten att bygga en ny fristående gymnastiksal i samband med om- och tillbyggnad av läroverket.

Uppförandet av gymnastikbyggnaden blev en långvarig process då det inkom flera besvärsskrivelser över förslaget att upplåta en tomt inom det norra esplanområdet, vilket i den gällande stadsplanen avsett som park. Stadsfullmäktige valde att ändra stadsplanen och lägga ut ett byggnadskvarter på platsen där de avsåg att uppföra gymnastikbyggnaden och slutligen godkändes förslaget 1916. Fullmäktige beslutade att byggnaden skulle placeras så symmetriskt som möjligt och att varken byggnaden eller tomten fick stängas av från parkområdet utan skulle vara en del av den offentliga platsen. Ritningar till gymnastikhuset togs fram av arkitekt Paul Jepsson. Byggnaden anslöt till skolbyggnaderna med sin röda tegelfasad men arkitekturen fick istället drag av jugend. Taket täcktes av diagonala fjäll i varmförzinkad stålplåt.

Uppdraget att uppföra byggnaden gick till samma entreprenör som byggt både läroverket och flickskolan, byggmästare Johannes Nilsson. Arbetet kom att ta längre tid och bli dyrare än beräknat. Det slutbesiktigades den 20 augusti 1920 och var då nästan två år försenat. Byggnaden invigdes i samband med skolstarten samma år.

Fotografi från 1980 taget i samband med inventering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i innerstaden. Fotograf: Henrik Jern Källa: Hallands kulturhistoriska museum

Beskrivning

L ä g e

Byggnaden är placerad norr om den äldre stadskärnan, i det så kallade esplanadområdet. Tomten omges i norr av Engelbrektsgatan, i söder av Norra Vallgatan och i öster sträcker sig Östra Vallgatan.

F a s a d

Byggnaden är uppförd i två våningar där arkitekturen har drag av jugend. Det är tydligt avläsbart från utsidan vilken del av byggnadskroppen som innehåller själva gymnastiksalen då denna del reser sig över entréer och omklädningsrum.

Byggnaden vilar på en grund av släthuggen granit och fasaden består av rött lertegel murat i kryssförband. Mot Engelbrektsgatan finns en utskjutande lägre del som innehåller omklädningsrum och entréer. Fasaden har symmetrisk arkitektur där entrépartierna placerats på varsin sida av byggnadens norra fasad och bildar separata ingångar för pojkar och flickor. Portomfattningarna är i tegel med ovanstycke i mjuka böjande former, typiska för jugendstilen. Vid sidan om båda entréerna finns runda, dekorativa fönster. Byggnadens långsidor delas in genom lisener och längs södra fasaden finns murade strävpelare. Fasaden avslutas uppåt med en tandsnittsfris och en profilerad gesims. Murfogarna är relativt diskreta, men har inslag av både mörkare och ljusare lagningar.

Byggnaden har typiska jugendfönster i trä med småspröjsade bågar överst, vilka har ett rundat överstycke och ansluter i formen till de murade stickbågar i fönsteröppningen. De är målade i en röd kulör. I fönsternas stickbågar samt vid entréerna finns dekorativa inslag med stenar i avvikande material. Fönsterna är placerade symmetriskt på fasaden och vid läktardelen i söder där fönster saknas markeras fönsteröppningarna istället genom murade blinderingar.

Gymnastikbyggnaden sedd från norr. Fasaden har en tydligt symmetrisk jugendinspirerad arkitektur.

Entréernas organiskt formade överstycken har drag av jugend. Byggnadens ursprungliga pardörrar är bevarade och i gott skick.

Entré till trapphuset. Ovanför entrén sitter ett ovalt oxöga och takfoten ansluter till entrépartiernas form.

Södra fasadens småspröjsade fönster. Här syns även strävpelarna samt tandsnittsfrisen och takfotens dekorativa profil.

Byggnaden har sadeltak med valmade gavelspetsar. Taket är täckt av bandfalsad plåt i en mörkgrå/svart kulör. Mitt på byggnaden är en dekorativt utformad ventilationshuv placerad. På norra takfallet finns två långsmala takkupor med småspröjsade fönster. Östra gaveln kröns av en plåtskodd skorsten i samma kulör som taket.

Interiör

Interiört är byggnaden välbevarad till sin planlösning och även delvis avseende inredningen. I omklädningsrummen är fönsternischerna dekorerade med målade växtornament. Här finns även de ursprungliga spegeldörrarna kvar.

Gymnastiksalen har innertaktak av pärlspontspanel, där delar av takkonstruktionen är synlig i form av vitmålade konsoler. I anslutning mellan vägg och tak sitter ett profilerat listverk. I byggnadens östra del finns en läktare med ett omsorgsfullt utformat räcke som även det har tydliga jugenddrag. Taket ovanför läktaren har drabbats av synliga fuktskador. De högt placerade fönsterna gör att salen upplevs som ljus och luftig. Ytskikten i byggnaden är delvis moderniserade, bland annat har salen ett modernare golv samt panel i omålat spontat trä mot läktarväggen.

Del av interiör, omklädningsrum. I fönsternischen syns målade växtornament.

Läktaren med vitmålat räcke. Längst bort syns en av takets konsoler.

Kulturhistorisk värdering

Tidigare ställningstagande

Gymnastikbyggnaden är inventerad i den länstäckande bebyggelseinventeringen 2006 där det har fått klass B. Enligt länsstyrelsens ställningstagande innebär klass B att byggnaden har objektsvärde, är av regionalt intresse samt omistlig. Byggnaden ingår i planeringsunderlaget *Varbergs stadskärna (2012)* är utpekad som byggnad som ska bevaras. Fastigheten omfattas av en detaljplan från 1980 där den fått skyddsbestämmelse q som reglerar att inga ändringar får vidtas som förvanskar dess yttre form och karaktär. Byggnadens höga kulturhistoriska värde innebär även att den omfattas av plan- och bygglagens generella varsamhetskrav och förvanskingsförbud (PBL 2010:900 8 kap, §13, §17).

Analys av kulturhistoriska värden

Gymnastiksalen bildar tillsammans med de övriga skolbyggnaderna en välbevarad institutionsmiljö typisk för den sena 1800-talet och tidiga 1900-talets stadsplanering då man gärna placerade denna typ av byggnader fristående i öppna parkmiljöer där de omgavs av lummig grönska. Uppförandet av en separat gymnastiksal visar på hur skolgymnastiken som ämne fick högre status runt sekelskiftet.

Byggnaden är uppförd i en omsorgsfullt utformad tegelarkitektur där formspråket och detaljerna har tydliga drag av jugend. Jugendarkitekturen är karaktäristisk för tidigt 1900-tal och detta är en av få byggnader i Varberg som uppförts i denna stil.

Gymnastiksalen har genomgått få exteriöra förändringar sedan uppförandet med undantag för byte av taket. Byggnadens välbevarade karaktär både exteriört och interiört gör den ursprungliga funktionen tydligt avläsbar. Byggnadens patina och autenticitet förstärker dess kulturhistoriska värde.

Viktiga karaktärsdrag

- Fristående placering i parkmiljö
- Röd tegelfasad i jugendstil med dekorativa arkitektoniska detaljer som tandsnittsfris och stickbågar.
- Sidohängda kopplade fönsterbågar med genomgående spröjs i ursprungligt utförande. Även runda och ovala spröjsade fönster.
- Entrépartier med befintliga ytterdörrar.
- Planlösning
- Innertaktak av pärlspont
- Interiöra snickerier som exempelvis konsoler, Läktarräcke och spegeldörrar
- Plåttak med dekorativt utformad ventilationshuv.

Konsekvensbeskrivning

I en antikvarisk förundersökning inför kontrollplan skall ingå en konsekvensbeskrivning. Av den ska framgå hur man avser att tillgodose varsamhetskraven och hur avvägningar gentemot andra grundläggande samhällskrav (tekniska egenskapskrav) har skett. Utifrån en sådan konsekvensbeskrivning kan sedan byggnadsnämnden bedöma ifall de gjorda avvägningarna sammantaget kan anses tillgodose lagens krav.

Beskrivning av de planerade åtgärderna grundar sig på bygglovsansökan samt information från Nicklas Karlsson vid platsbesök 2017-03-08.

Planerade åtgärder

Taket består idag av bandtäckt falsad plåt i en gråsvart blekt kulör. Byggherren avser att byta till ett bandtäckt titanzinktak likt taken på Stadshus A och B.

I planeringsunderlaget *Varbergs stadskärna* anges att taket ska vara bandtäckt, svart plåt. Äldre fotografier visar däremot att taket tidigare har varit täckt med vad som förefaller vara omålad varmförzinkad plåt. Ett byte till titanzink bedöms medföra positiva konsekvenser ur kulturmiljösynpunkt då det till karaktären påminner om takets ursprungliga material. Bandtäckt plåt har ingen kulturhistorisk förankring då det är en modern metod som ersatt skivtäckningen. Gymnastikbyggnadens tak har tidigare varit täckt av plåtfjäll, vilket vore det mest kulturhistoriskt riktiga, men då nuvarande tak består av bandtäckt plåt innebär fortsatt bandtäckning ingen påverkan på byggnadens kulturvärden.

- *Takavvattningsbänkar bör utföras i samma material och kulör som övriga taket. Fotrännan återskapas.*
- *Plåtdetaljer som ventilationshuv och takkupornas gesims mäts upp och återskapas enligt befintligt utseende.*

Fönstren avses renoveras och målas. Originalfönsterna har stort kulturhistoriskt värde och är en viktig del av byggnadens karaktär och denna åtgärd bedöms därför som positiv ur kulturmiljösynpunkt.

- *Befintlig kulör bör eftersträvas. Färgtyp och kulör bör diskuteras i samråd med medverkande antikvarie*

Fasaden föreslås fogas om med anledning av sprickor och tidigare lagningar. Önskemål från byggherren är att fogen ska utföras i en ljusare kulör än befintlig för att ansluta till de intilliggande stadshusen.

Byggnaden har idag relativt diskreta fogar och fokus ligger istället på byggnadens röda tegelfasad med tillhörande arkitekturdetaljer. Fasaden är uppförd i en stil som skiljer sig från skolbyggnaderna och fogarna på denna

byggnad har troligtvis inte varit avsedda att markeras.

Byggnaden har idag spår av lagningar med fogbruk i kulörer som skiljer sig åt. En omfogning kan därför ur kulturmiljösynpunkt vara positiv om man väljer en kulör som är diskret och inte påverkar byggnadens patina och dess tegelröda uttryck. En något ljusare fog än idag kan vara motiverat då den befintliga fogen troligtvis mörknat genom påverkan av luftföroreningar och avgaser.

- *Eventuell rengöring av tegel och stendetaljer bör utföras skonsamt.*
- *Kulör på fog bör väljas i samråd med medverkande antikvarie*

Ventilation ska installeras. Ritningarna redovisar inte var installationen avses placeras. Med hänsyn till byggnadens kulturvärden bör denna utföras så diskret som möjligt exteriört och interiört. Ur kulturmiljösynpunkt är det fördelaktigt att placera rördragningar på vinden.

- *Placering och utformning av ventilation bör diskuteras i samråd med medverkande antikvarie/kontrollant av kulturvärden för att uppnå varsamhetskravet i PBL.*

Innertaket ovan läktaren repareras genom att de fuktskadade brädorna ersätts med nya i samma utséende som de befintliga vilket är positivt för upplevelsen av interiören och dess kulturhistoriska värden.

Källor och litteratur

Arkiv

Kulturmiljö Hallands arkiv, Bastionsgatan 3 i Halmstad

Bygglövsritningar, Stadsarkivet, Varbergs kommun

Protokoll från sammanträde med stadsfullmäktige i Varberg 1907-1920.

Svensk Lokalhistorisk Databas

<http://www.lokalhistoria.nu>

Litteratur

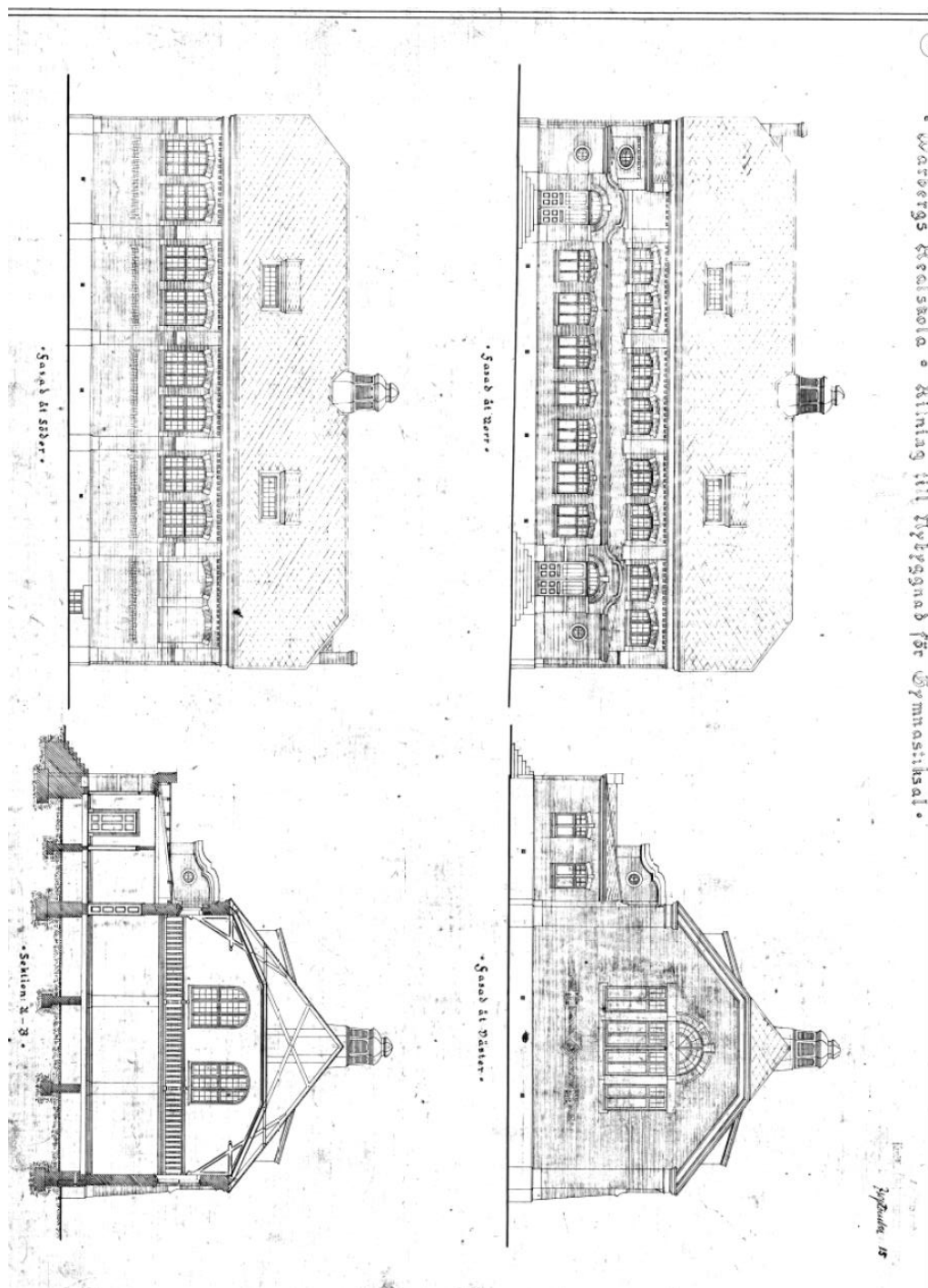
Carlsson, Gunnar & Jögård, Sven-Ivar (2011). *Läroverk och stadshus i Varberg: händelser och människor i skola och förvaltning*. Varberg: Varbergs fastighets AB

Varbergs stadskärna: kulturhistoriskt underlag för plan- och bygglovsfrågor 2012-05-16 : godkänd av Byggnadsnämnden i Varbergs kommun 2012-05-16. (2012). Varberg: Varbergs kommun

Fotonummer

Digitala fotofiler till fotodokumentationen utförd vid i samband med utredningen förvaras hos Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3 i Halmstad. Fotona är sparade i fil nr 2017-40 och är tagna av Malin Clarke, Kulturmiljö Halland.

Bilagor

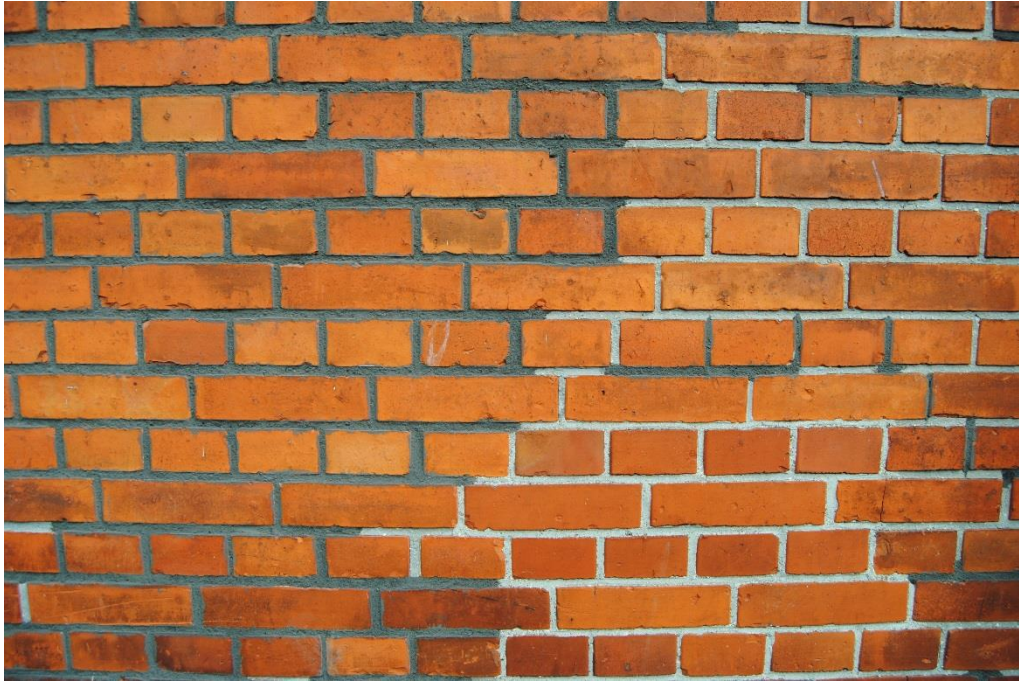
Byggnadsritningar daterade 1915, källa: Varbergs kommun, Stadsarkivet

Gymnastiksalens västra gavel. Notera takfotens dekorativa fris.

Vidnocken finns en dekorativt utformad ventilationshuv.

Detalj av tegelfasaden. Fogarna har lagats med bruk i olika kulörer.

Läktaren sedd från bottenplan. I mitten syns fuktskadorna vid tak och skorstensstock.

Postadress: Bastionsgatan 3 | 302 43 Halmstad | Tel: 035:19 26 00
Fax:035-19 26 26 | E-post: kansli@kulturmiljohalland.se | Hemsida: www.kulturmiljohalland.se